

NAJWYŻSZA IZBA KONTROLI

Delegatura w Katowicach

LKA.410.028.08.2021

Pan
Arkadiusz Czech
Burmistrz
Miasta Tarnowskie Góry
Urząd Miejski w Tarnowskich Górach
ul. Rynek 4,
42-600 Tarnowskie Góry

WYSTĄPIENIE POKONTROLNE

P/21/070 – Ochrona zabytków techniki w województwie śląskim

I. Dane identyfikacyjne

Jednostka kontrolowana	Urząd Miejski, ul. Rynek 4, 42-600 Tarnowskie Góry ¹ .
Kierownik jednostki kontrolowanej	Arkadiusz Czech, Burmistrz Tarnowskich Gór ² . (akta kontroli str.3-5)
Zakres przedmiotowy kontroli	1. Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków. 2. Podejmowanie działań w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami nad zabytkami techniki. 3. Finansowanie ochrony i opieki nad zabytkami techniki. 4. Realizacja zadań objętych porozumieniem z Wojewodą Śląskim, ze szczególnym uwzględnieniem nadzoru konserwatorskiego sprawowanego nad zabytkami techniki.
Okres objęty kontrolą	Od stycznia 2018 r. do dnia zakończenia czynności kontrolnych (11 października 2021 r.) Badania kontrolne objęły również dowody dotyczące działań i zdarzeń zaistniałych przed 1 stycznia 2018 r. w przypadkach, gdy miały wpływ na działalność objętą kontrolą.
Podstawa prawna podjęcia kontroli	Art. 2 ust. 2 ustawy z dnia 23 grudnia 1994 r. o Najwyższej Izbie Kontroli ³ .
Jednostka przeprowadzająca kontrolę	Najwyższa Izba Kontroli Delegatura w Katowicach
Kontroler	Wiesław Pietrzyk, specjalista kontroli państwowej, upoważnienie do kontroli nr LKA/195/2021 z 8 września 2021 r. (akta kontroli str. 1-2)

¹ Dalej *Urząd*, nr REGON 000527210.

² Dalej *Burmistrz*.

³ Dz. U. z 2020 r. poz. 1200, ze zm., dalej: *ustawa o NIK*.

II. Ocena ogólna⁴ kontrolowanej działalności

OCENA OGÓLNA

W Gminie Tarnowskie Góry⁵ rzetelnie prowadzono gminną ewidencję zabytków⁶, która zawierała elementy wymagane w rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem⁷ i była na bieżąco aktualizowana na podstawie informacji przekazanych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków⁸.

Ustalono zasady ochrony zabytków, m.in. w dokumentach związanych z zagospodarowaniem przestrzennym Miasta. Gmina podejmowała działania mające na celu wspomaganie ochrony zabytku – dawnej kopalni rud kruszcowych⁹ i jej atrybutów wpisanych na listę światowego dziedzictwa UNESCO, poprzez m.in. współpracę z Zespołem koordynującym oraz Interesariuszami obiektu przy realizacji Planu Zarządzania tym zabytkiem.

Przyjęto zasady i tryb postępowania o udzielenie, rozliczenie oraz kontroli wykorzystania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, niestanowiących własności Gminy, jednak w okresie objętym kontrolą do Gminy nie wpłynęły wnioski o udzielenie takich dotacji.

Gmina należycie popularyzowała i upowszechniała wiedzę o zabytkach techniki znajdujących się na jej terenie, a nakłady ponoszone na te działania były adekwatne do potrzeb.

Stwierdzone nieprawidłowości polegały na nieopracowaniu Gminnego programu opieki nad zabytkami, który powinien być strategicznym dokumentem wyznaczającym kierunki i zasady działania, w tym współpracy różnych podmiotów przy ochronie zabytków oraz na niezapewnieniu właściwej ochrony jednego z zabytków, którego właścicielem była Gmina, tj. ruin nadszybia sztolniowego szybu maszynowego na przebiegu Głębokiej Sztolni Fryderyka¹⁰.

III. Opis ustalonego stanu faktycznego oraz oceny częściowej¹¹ kontrolowanej działalności

OBSZAR

1. Prowadzenie Gminnej ewidencji zabytków

Opis stanu faktycznego

1.1 Stosownie do przepisu art. 22 ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami¹², Burmistrz prowadził GEZ w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy, w której ujęte były zabytki nieruchome wpisane do rejestru oraz inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i zabytki nieruchome wyznaczone przez Burmistrza w porozumieniu z WKZ.

⁴ Najwyższa Izba Kontroli formułuje ocenę ogólną, jako ocenę pozytywną, ocenę negatywną albo ocenę w formie opisowej.

⁵ Dalej: *Gmina*.

⁶ Dalej: *GEZ*.

⁷ Dz. U. z 2021 r. poz. 56, dalej: *rozporządzenie w sprawie rejestru zabytków*.

⁸ Dalej: *WKZ*.

⁹ Tzw. Zabytkowa Kopalnia Srebra i Sztolnia Czarnego Pstrąga w Tarnowskich Górach, dwa atrybuty (część muzealna) udostępnione do zwiedzania, dalej: *Kopalnia kruszcu*.

¹⁰ Dalej: *Ruiny świetlika „Karlik”*.

¹¹ Oceny częściowe to oceny działalności w poszczególnych obszarach badań kontrolnych. Ocena częściowa może być sformułowana, jako ocena pozytywna, ocena negatywna albo ocena w formie opisowej.

¹² Dz. U. z 2021 r. poz. 710 ze zm., dalej: *ustawa o ochronie zabytków*.

GEZ była również prowadzona w formie elektronicznej na stronie Biuletynu Informacji Publicznej Urzędu¹³.

Według stanu na dzień 31 grudnia lat 2017-2020 i 30 czerwca 2021 r. w GEZ było ujętych ogółem 787, 788, 790, 788 i 787 wszystkich zabytków.

W 2017 r. w GEZ były ujęte 22 zabytki techniki (w tym cztery zabytki ujęte w rejestrze zabytków WKZ), w 2018 r. do GEZ wpisano kolejny zabytek techniki (wpisany do rejestru zabytków WKZ) i w kolejnych latach, tj. 2019-2021 w GEZ wykazywano niezmiennie 23 zabytki techniki (w tym pięć wpisanych do rejestru zabytków).

Wśród tych zabytków w GEZ ujęto kopalnię, dwie wieże ciśnień, zespół szybów, ruiny nadszybia, roznos sztolni¹⁴, most z przepustem, zespół stacji kolejowej i zespół lokomotywni stacji kolejowej, nastawnię kolejową, budynek stacyjny kolejowy, kolejkę wąskotorową (torowisko), halę huty, pięć schronów bojowych, elementy linii obronnej, dwa pomniki, wieżę wodną kolejową i wieżę do nawęglania i piaskowania parowozów kolejowych.

Karty adresowe wszystkich zabytków techniki zostały sporządzone w latach 2012-2018 i zawierały elementy wymagane w §17 rozporządzenia w sprawie rejestru zabytków, tj. informacje dotyczące nazwy, czasu powstania zabytku, miejscowości, adresu, przynależności administracyjnej, formy ochrony, fotografii lub /i mapy, określenie osoby sporządzającej kartę.

Siedem spośród wszystkich zabytków techniki stanowiło własność lub współwłasność Gminy (dwa schrony polowe, jeden pomnik, ruiny świetlika „Karlik”, wieża ciśnień, otoczenie roznosu sztolni „Szczęść Boże” i elementy niemieckiej linii obronnej B-2).

W wyniku oględzin przeprowadzonych w dwóch zabytkach techniki, tj. ruin świetlika „Karlik” i wieży ciśnień będącej w użytkowaniu wieczystym przedsiębiorstwa wodociągów miejskich, stwierdzono, że stan faktyczny był zgodny z informacjami zawartymi w kartach adresowych tych zabytków.

W sprawie zasad / kryteriów dokonywania wpisów zabytków techniki do GEZ, Burmistrz wyjaśnił, że: *Zasady zakładania GEZ pozostają subiektywne, oparte są jednak na wiedzy, doświadczeniu i zaangażowaniu w sprawę ochrony zabytków.*

(akta kontroli str. 6-11, 12-39, 40-61, 123, 126)

1.2 W latach 2012-2016 w GEZ ujęto ogółem 17 zabytków techniki, które nie były umieszczone w rejestrze zabytków WKZ, w tym:

- zespół Stacji kolejowej Tarnowskie Góry (główny budynek stacyjny, dawny magazyn, dawna lokomotywnia (pierwsza), wieża ciśnień, dawny park dworcowy, rampa, stacja kolejowa PKP);
- zespół lokomotywni stacji kolejowej Tarnowskie Góry (lokomotywnia wachlarzowa, warsztaty remontowe, dwie wieże ciśnień, pomnik – lokomotywa, kojce na węgiel, budynki stacyjne);
- nastawnia kolejowa;
- budynek stacyjny przystanku kolejowego Strzybnica;
- zespół kolejki wąskotorowej (torowisko kolejki wąskotorowej);
- wieża ciśnień dawnej huty cynku i ołowiu „Fryderyk”;
- hala dawnej huty cynku i ołowiu „Fryderyk”;
- pięć polskich schronów bojowych typu polowego;
- elementy niemieckiej linii obronnej;

¹³ <https://www.bip.tarnowskiegory.pl/m,3483,gminna-ewidencja-zabytkow.html>.

¹⁴ Otwarty kanał od wylotu chodnika sztolni odwadniającej do rzeki.

- dwa pomniki, w tym pomnik artylerzystów poległych w II Wojnie Światowej (armata dywizyjna) i pomnik dwóch lokomotyw ustawionych na odcinkach torowiska.
- dwa obiekty kolejowe, w tym wieża wodna i wieża z zasobnikiem do nawęglania i piaskowania parowozów.

W zakresie podejmowania działań w celu identyfikacji nowych zabytków techniki Burmistrz wyjaśnił, że: *Działania były podejmowane np. przy okazji tworzenia nowego MPZP w tzw. Dołach Piekarskich (identyfikacja 2 dodatkowych bunkrów i linii tranzei – w stosunku do poprzedniej wiedzy na ten temat). (...) Nowe wpisy zabytków techniki do rejestru odbywają się na ogół z urzędu, inicjatorem jest WKZ. Wyjątkiem był Park Miejski, niebędący zabytkiem techniki sensu stricto, ale będący jednym z 28 atrybutów wpisu na listę UNESCO. W tym wypadku wnioskodawcą była Gmina.*

(akta kontroli str. 6-11, 12-39, 110-118, 119-121)

Stwierdzone
nieprawidłowości

W działalności kontrolowanej jednostki, w przedstawionym wyżej zakresie nie stwierdzono nieprawidłowości.

OCENA CZĄSTKOWA

Najwyższa Izba Kontroli ocenia pozytywnie działalność kontrolowanej jednostki w badanym obszarze.

OBSZAR

2. Działania w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami techniki

Opis stanu
faktycznego

2.1 Stosownie do zapisów Regulaminu organizacyjnego Urzędu¹⁵, w Gminie funkcjonowało Biuro ds. dostępności, architektury miejskiej i opieki nad zabytkami¹⁶, nad którym nadzór sprawował Pierwszy Zastępca Burmistrza Miasta.

Do zadań Biura w zakresie zabytków należała m.in.: współpraca z miejskimi jednostkami organizacyjnymi i wydziałami urzędu w zakresie inicjatyw i realizacji działań Gminy w sprawach dotyczących ochrony zabytków i układu urbanistyczno-architektonicznego oraz przy przygotowaniu prac budowlanych i konserwatorskich prowadzonych w obiektach zabytkowych własności Gminy; wykonywanie zadań wynikających z ustawy o ochronie zabytków w zakresie prowadzenia gminnej ewidencji zabytków, sporządzanie gminnego programu opieki nad zabytkami oraz opracowywania okresowych sprawozdań z jego realizacji; wykonywanie zadań związanych z wydatkowaniem środków budżetowych Gminy w ramach programów pomocowych skierowanych na ochronę zabytków; prowadzenie spraw związanych z dotacjami na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków; udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków; wykonywanie działań związanych ze sprawowaniem pieczy w imieniu Gminy dotyczącej ochrony Kopalni rud ołowiu, srebra i cynku wraz z systemem gospodarowania wodami podziemnymi w Tarnowskich Górach, wpisanej na listę światowego dziedzictwa UNESCO; współpraca z Zespołem koordynującym oraz Interesariuszami ww. obiektu; wykonywanie działań związanych z realizacją

¹⁵ Załącznik nr 1 do Zarządzenia Nr 1385/2021 Burmistrza Miasta Tarnowskie Góry z dnia 19.07.2021 r., dalej: *Regulamin organizacyjny*.

¹⁶ Dalej: *Biuro opieki nad zabytkami*.

planów zarządzania ww. obiektem; wydawanie opinii w zakresie wpływów i ewentualnych skutków historycznej eksploatacji górniczej przy zagospodarowaniu terenów, gdzie są zachowane wyrobiska podziemne w postaci sztolni, chodników, komór i szybów.

Ponadto, Wydział Inwestycji i Remontów prowadził sprawy z zakresu przygotowania, realizacji i nadzoru inwestycji miejskich i remontów, w tym m.in. uzgadnianie z organizacjami pozarządowymi inwestycji objętych ochroną konserwatora zabytków lub inwestycji o szczególnym znaczeniu dla historii, kultury i przyrody Gminy i prowadzenie spraw związanych z koleją wąskotorową na terenie Gminy.

(akta kontroli str. 62-63)

2.2 Według stanu na dzień zakończenia niniejszej kontroli, w GEZ ujęto pięć zabytków techniki z terenu Gminy, znajdujących się w rejestrze zabytków, i jeden zabytek ujęty w ewidencji WKZ:

- dawna kopalnia rud kruszcowych (część: muzeum, większość dostępnych wyrobisk z lat 1800-1880), dwie sztolnie wzdłuż biegu rzeki Dramy;
- wieża ciśnień wodociągów miejskich;
- zespół zabudowań szybów „Adolph” (Staszic) i „Maszynowego”;
- ruiny świetlika „Karlik”;
- roznos sztolni „Boże Wspomóż”, wraz z otoczeniem;
- most na grobli dawnego stawu kuźniczego z przepustem (rzeka Soła).

(akta kontroli str. 33-39, 64-109, 110-118)

2.3 W okresie objętym kontrolą Gmina nie sporządzała i nie zwracała się do WKZ z wnioskami o wpisanie nowych zabytków techniki do rejestru zabytków WKZ.

(akta kontroli str. 119-122)

2.4 W okresie objętym kontrolą żaden z zabytków techniki z terenu Gminy nie został wykreślony z rejestru zabytków.

(akta kontroli str. 288)

2.5 W Gminie nie opracowano Gminnego programu opieki nad zabytkami¹⁷, co szczegółowo opisano w sekcji *Stwierdzone nieprawidłowości*.

(akta kontroli str. 123-130, 893-985)

2.6 W wyniku oględzin przeprowadzonych w dwóch wybranych zabytkach techniki, tj. wieży ciśnień będącej w użytkowaniu wieczystym Przedsiębiorstwa Wodociągów Miejskich oraz ruinach świetlika „Karlik”:

- w pierwszym z ww. obiektów nie stwierdzono widocznych uszkodzeń,
- w przypadku drugiego obiektu - ruin Świetlika „Karlik”¹⁸ - stwierdzono, że nie był on użytkowany, otwór wejściowy do niego był na stałe zasklepiony, a swobodny dostęp w okolice zabytku był organiczny płotem zakładu kamieniarskiego bezpośrednio sąsiadującego z zabytkiem, ten częściowo zachowany budynek nadszybia wzniesiony z kamienia wapiennego z przyległym kopcem usypanym z odpadów pogórnich znajdował się w złym stanie technicznym, co szczegółowo opisano w sekcji *Stwierdzone nieprawidłowości*.

¹⁷ Dalej: GPOnZ.

¹⁸ Rzadko występująca powierzchniowa konstrukcja szybu maszynowego typu „świetlik”, wchodzącego w skład systemu gospodarowania wodą podziemną, pozostałość po Szybie maszynowym, stosowanym do pompowania wody podczas budowy Głębokiej Sztolni Fryderyk (pierwotnie zainstalowana była 24-calowa maszyna parowa, pompująca wodę przy budowie sztolni).

2.7 W przypadku obiektu użytkowanego - wieży ciśnień, zgodnie z art. 64 ust. 1 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane¹⁹, założono i prowadzono książkę obiektu budowlanego oraz w okresie objętym kontrolą obiekt poddawano corocznym kontrolom stanu technicznego, wymaganym zgodnie z art. 62 ust. 1 ww. ustawy. Sformułowane w trakcie tych kontroli zalecenia, m.in. wykonania robót remontowych zostały zrealizowane, co potwierdzono w protokołach odbioru robót i wpisach do książki obiektu. Według protokołu z ostatniej rocznej kontroli obiektu przeprowadzonej 19 października 2020 r. *„Budynek znajdował się w należytym stanie technicznym zapewniającym dalsze, bezpieczne jego użytkowanie”*.

(akta kontroli str. 40-61, 65-70, 87-91, 131-175, 682-712)

2.8 W Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego na obszarze całej Gminy²⁰ uwzględniono m.in. ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami techniki wpisanymi do GEZ, ze szczególnym uwzględnieniem pomnika historii „Tarnowskie Góry - Podziemia Zabytkowej Kopalni Rud Srebrnośnych oraz Sztolni Czarnego Pstrąga”²¹. W Studium ustalono zasady ochrony konserwatorskiej tych zabytków ustalając dla nich Strefę „B” ochrony konserwatorskiej oraz Strefę „EG” ochrony ekspozycji krajobrazu pogórniczego.

Dla zabytków techniki znajdujących się na terenach, dla których przyjęto miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego²², ustalono zasady ochrony konserwatorskiej, w tym m.in.: obowiązek prowadzenia wszelkich działań przy tych zabytkach zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków, utrzymanie istniejących form zabytków. Wprowadzono również szereg ograniczeń, takich jak: zakaz przekształceń zabytkowego obiektu w sposób mogący obniżyć jego wartość historyczną i architektoniczną, zakaz niszczenia, zasypywania, dewastacji tych obiektów, zakaz składowania odpadów oraz chemikaliów mogących przenikać do górotworu wraz z wodami powierzchniowymi.

(akta kontroli str. 110-116, 176-245)

Ww. mpzp były uzgadniane przez Gminę z WKZ. W sześciu przypadkach, na skutek uwag WKZ, do projektów planów wprowadzono zmiany w zakresie ochrony, mające związek z zabytkami techniki.

(akta kontroli str. 246-276)

2.9 W sprawie działań podejmowanych przez Gminę w stosunku do pozostałych właścicieli zabytków techniki położonych na terenie Gminy, w tym dysponowania informacjami o zabytkach techniki będących w złym stanie technicznym lub niewłaściwie zabezpieczonych przed dostępem osób trzecich Burmistrz wyjaśnił, że: Gmina nie posiadała takich informacji i (...) *nie podejmowała działań w stosunku do pozostałych właścicieli zabytków techniki, oprócz opiniowania kilku planowanych wydarzeń w stosunku do pojedynczych kochbunkrów linii B-2 (przeważnie negatywnych w stosunku do wnioskowanych rozbiórek lub przemieszczeń)*.

¹⁹ Dz. U. z 2020 r. poz. 1333, ze zm.

²⁰ Przyjętą uchwałą Rady Miasta nr LXII/619/2014 z 24 września 2014 r., dalej: *Studium*.

²¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14.04.2004 r. w sprawie uznania za pomnik historii, dla wyrobiska kopalni obejmującego łącznie około 150 km chodnikowi komór położonych na głębokości od 30 do 70 m na obszarze około 190 ha, a w szczególności: sztolnie „Fryderyk” i „Szczęść Boże”, podziemia kopalni w obrębie szybów „Szczęść Boże”, „Anioł” i „Żmija”, sztolnię odwadniającą „Czarnego Pstrąga” w obrębie szybów „Ewa” i „Sylwester”.

²² Dalej: *mpzp*.

Pozostałe działania konserwatorskie leżą w wyłącznych kompetencjach WKZ. (...).

(akta kontroli str. 119-122, 277-278)

W okresie objętym kontrolą w Gminie nie stwierdzono przypadków działań lub zaniechania działań przez właściciela w odniesieniu zabytków techniki [m.in. niszczenia i uszkodzania zabytków]. Prokuratura Rejonowa w Tarnowskich Górach poinformowała, że w tym okresie nie odnotowano postępowań przygotowawczych dotyczących zniszczenia zabytków techniki na terenie Gminy.

(akta kontroli str. 119-122, 277-278)

Odnośnie dawnej Kopalni kruszcu, wpisanej na listę światowego dziedzictwa UNESCO, Burmistrz wyjaśnił, że: *Gmina nie sprawuje bezpośredniej pieczy nad zabytkową kopalnią. (...) Wpis na listę UNESCO pod w/w nazwą obejmuje również zabytki i miejsca naziemne, bez bezpośredniego związku z podziemiami lub związane z nim pośrednio. Są to np. Park Miejski położony na dawnym polu wydobywczym, relikty krajobrazu pogórniczego przy ul. Wodociągowej, roznos sztolni Boże Wspomóż w Strzybnicy oraz roznos Głębokiej Sztolni Fryderyka (na terenie Zbrostawic), dawny Park „Kunszt” z kopcem pamiątkowym przy ul. Parkowej, kilka kluczowych szybów, a raczej hałd przyszybowych po nich pozostałych oraz hałda po dawnej płuczce rud przy ul. Długiej.*

Gmina Tarnowskie Góry sprawuje więc pieczę nad tymi dobrami wpisu na listę UNESCO, które do niej należą, i tak:

- Park Miejski (własność Gminy w ok. 98%) - wpis do rejestru zabytków, w realizacji jest obszerny i kosztowny program rewitalizacji parku,*
- Hałda Popłuczkowa (własność Gminy w ok. 97%) - utworzono w 2006 roku Park Kulturowy, w 2007 uchwalono Plan Ochrony, opracowano koncepcję rewitalizacji (...),*
- Szyb „Karlik” przy ul. Witosa – dokonano zmian własnościowych i przejęcia do majątku Gminy terenu otaczającego szyb (2018 rok). Służby gminne uczestniczą aktywnie przy pracach zmierzających do kolejnych wpisów dóbr UNESCO do rejestru wojewódzkiego. Ponadto gmina zleciła pomiary geodezyjne odcinka Głębokiej Sztolni Fryderyka (ok. 2 km przebiegu) w celu ustalenia jego trasy w stosunku do powierzchni.*

(...) Gmina podjęła działania związane z realizacją Planu Zarządzania w odniesieniu do obiektów będących w jej władaniu. Gmina będzie (...) uczestniczyć w opracowaniu nowego Planu Zarządzania, po zabezpieczeniu przez interesariuszy odpowiednich środków finansowych. Prace, opóźnione m.in. z uwagi na epidemię COVID-19, zamierzamy oprzeć organizacyjnie o powołaną Lokalną Organizację Turystyczną (...) Prace nad powołaniem LOT oraz zabezpieczeniem jego siedziby trwają. Póki co, Zespół Koordynacyjny stara się realizować nadal założenia pierwszego Planu Zarządzania: działania na rzecz obejmowania kolejnych atrybutów wpisu ochroną prawną (wpisy do rejestru, inne pokrewne formy ochrony), prace badawcze nad relikdami i formami antropogenicznej rzeźby terenu rozległego (od Żygłina po Miechowice), w celu uchwycenia całości zagadnienia zabytków pogórnich, działania w celu udostępniania, promocji, naukowego opracowywania atrybutów.

(akta kontroli str. 62-63, 682-712)

2.10 Kierownik Biura opieki nad zabytkami oraz Starosta Tarnogórski poinformowali, że na terenie Gminy nie zarejestrowano społecznych opiekunów zabytków.

(akta kontroli str. 119-122, 279-280)

2.11 W sprawie działań podejmowanych przez Gminę w celu popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytkach techniki, ich znaczeniu dla historii i kultury, Burmistrz wyjaśnił, że: *Gmina podejmuje działania poprzez wydawanie i rozpowszechnianie wydawnictw, ulotek, folderów itp. - niektóre z nich poświęcone były szczególnie zabytkom techniki (m.in. reliktom pogórnictwa, linii obronnej B-2). Inne działania to wykłady i odczyty tematyczne w Tarnogórskim Centrum Kultury, uczestnictwo w Industriadzie, organizacja wraz ze Stowarzyszeniem Miłośników Ziemi Tarnogórskiej pikników i koncertów na kopalni zabytkowej, tzw. Barbórki w Środku Łata. Planowane są dalsze imprezy. Gmina od kilkunastu lat posiada 3 obiekty na Szlaku Zabytków Techniki (Kopalnia Zabytkowa, Sztolnia Czarnego Pstrąga, kolejka wąskotorowa).*

Działania promocyjne w zakresie zabytków techniki szerzej omówiono w punkcie trzecim niniejszego wystąpienia.

(akta kontroli str. 119-122)

2.12 W okresie objętym kontrolą do Gminy nie wpłynęły skargi i wnioski od mieszkańców i lokalnych organizacji pozarządowych, dotyczące objęcia ochroną zabytków techniki lub wpisania / skreślenia zabytków techniki z rejestru zabytków.

(akta kontroli str. 281-287)

2.13 W okresie objętym kontrolą przedstawiciele Gminy uczestniczyli w specjalistycznych szkoleniach z zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym: Kierownik Biura ochrony nad zabytkami brał udział w 2016 r. w szkoleniu pn. „Obowiązki gminy w zakresie ochrony zabytków - gminna ewidencja zabytków i program opieki nad zabytkami” oraz w 2017 r. w szkoleniu pn. „Problemy planistyczne w gminach”.

Natomiast Zastępca Naczelnika Wydziału Architektury w 2020 r. brała udział w szkoleniu pn. „Prowadzenie Rejestru Zabytków”, w szkoleniu pn. „Zmiany w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym”, w 2018 r. w szkoleniu pn. „Planowanie przestrzenne - kierunki zmian w 2018 r.” oraz w 2019 r. w dwudniowym seminarium planistycznym zorganizowanym przez Śląski Związek Gmin i Powiatów.

(akta kontroli str. 288-291)

Stwierdzone
nieprawidłowości

W działalności kontrolowanej jednostki, w przedstawionym wyżej zakresie stwierdzono następujące nieprawidłowości:

1. W okresie objętym kontrolą nie sporządzono projektu gminnego programu opieki nad zabytkami oraz nie przedłożono go Radzie Miasta, celem uchwalenia, przez co nie dopełniono obowiązku określonego w art. 87 ust. 1 i 3 ustawy o ochronie zabytków.

Odpowiedzialny za opracowanie ww. Programu, Kierownik Biura opieki nad zabytkami²³, wyjaśnił, że: *„(...) przyczyny nie sporządzenia programu wypływają z podjętej około roku 2006 decyzji objęcia całej Gminy*

²³ Przed reorganizacją Urzędu pełnił on funkcję Naczelnika Wydziału Urbanistyki, do których to komórek należała realizacja tego zadania zgodnie z § 42 pkt 2 i § 36 Regulaminów organizacyjnych Urzędu z dnia 19 lipca 2021 r. i z dnia 13 kwietnia 2018 r. - Załącznik nr 1 do Zarządzenia Nr 1385/2021 Burmistrza w sprawie Regulaminu organizacyjnego Urzędu i załącznik nr 1 do Zarządzenia Nr 1654/2018 Burmistrza Miasta Tarnowskie Góry w sprawie Regulaminu organizacyjnego Urzędu (tekst ujednolicony).

miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego, które zawierając w sobie obowiązkowo zasady, nakazy i zakazy dotyczące dóbr kultury, są znacznie silniejszą i ustawową formą ochrony zabytków, niż program. Programy GPOnZ nie są żadną formą ochrony zabytków, a jedynie wtórnym, bo opartym o GEZ i w dużej mierze wcześniej opracowane dokumenty (gminne, wojewódzkie i krajowe strategie i programy), ukazaniem zasobów kulturowych gminy i przyjętej filozofii postępowania z nimi”.

Burmistrz – odpowiedzialny za sporządzenie projektu GPOnZ - wyjaśnił w tej sprawie, że „Gmina (...) zleciła jego wykonanie; prace nad opracowaniem dokumentu będącego przyszłym załącznikiem do uchwały rady miejskiej już trwają. Program będzie gotowy w październiku br. i po zaopiniowaniu przez Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków zostanie przedstawiony do uchwalenia radzie miejskiej”.

W toku niniejszej kontroli (15 października 2021 r.²⁴) sporządzono projekt GPOnZ, lecz nie został on zaopiniowany przez WKZ i nie został przyjęty przez Radę Miasta.

NIK nie podziela ww. opinii Kierownika Biura opieki nad zabytkami i zwraca uwagę, że GPOnZ odgrywa szczególną rolę w sprawowaniu opieki i ochrony nad zabytkami i stanowi bardzo istotny element zarządzania dziedzictwem kultury na obszarze miasta.

(akta kontroli str.123-130, 893-985)

2. Gmina od momentu zakupu działek, na których posadowiony był zabytek wpisany do rejestru zabytków WKZ, ruiny Świetlika „Karlik” (27 grudnia 2018 r.) nie podjęła skutecznych działań mających na celu zabezpieczenie obiektu przed postępującą degradacją (widoczne spękania obiektu, wypadające i obsuwające się kamienie z konstrukcji obiektu), nie wyznaczyła strefy ochronnej dla obiektu (nie oznaczono, nie odgradzono obiektu i nie zwrócono się do odpowiedniego organu o oznaczenie obiektu, jako obiektu zabytkowego), przez co w bezpośrednim otoczeniu obiektu były składowanie materiały budowlane (w tym materiały wielkogabarytowe) i maszyny.

Burmistrz wyjaśnił w tej sprawie, że: (...) *Analiza położenia ruin nadszybia, wynikająca z interpretacji zdjęć lotniczych, umieszczonych w dostępnych serwerach mapowych wskazuje, że granica działki nr 3167/210, na której położony jest zabytek oraz działki nr 3165/211, przebiega w bezpośredniej bliskości ruiny nadszybia. Ruina nie jest oznaczona geodezyjnie na żadnej z map - ani analogowej zasadniczej, ani współczesnej cyfrowej. Jednocześnie konfiguracja terenu w pobliżu szybu jest bardzo urozmaicona (duże różnice wysokości względnej), co wyjątkowo utrudnia takie działania jak np. wyгородzenie działki. Należy również zauważyć, że granice obu działek należących obecnie do Gminy nie pokrywają się ściśle z granicami ochrony konserwatorskiej. Ogrodzenie nieruchomości gminnej, obejmującej także działkę nr 3165/211, powinno odbyć się za zgodą i pod kierunkiem WKZ - w sposób, który zapewniłby zachowanie zasad konserwatorskich. W innym przypadku postawienie ogrodzenia przy samym zabytku (w praktyce na styku z nim lub na nim) byłoby działaniem nieracjonalnym. Wpis do rejestru ani uzasadnienie do niego, będące same w sobie częściowo zaleceniem konserwatorskim (wyjaśniające np. wartości, dla których poczyniono wpis) nie nakazują ogrodzenia terenu w granicach*

²⁴ Data wpływu projektu GPOnZ do Delegatury NIK 21 października 2021 r.

ochrony. Wydaje się wobec tego konieczne poprzedzenie wszelkich działań przy zabytku uzyskaniem szczegółowych wytycznych od WKZ.

Analogicznie, Gmina zwróci się do WKZ o wytyczne dotyczące postępowania z samą ruiną (kwestia częściowej odbudowy w oparciu o archiwalne fotografie lub pozostawienie w obecnym stanie itp.), postępowania z nasypem ziemnym (odtworzenie od strony zachodniej - bądź zaniechanie takich działań), oraz z narastającym wciąż zadrzewieniem (decyzja: trwale usunąć czy pozostawić - część lub całość). Dopiero po podjęciu głównych decyzji, co do oczekiwanego wyglądu zabytku można będzie podjąć decyzje wynikowe o jego wydzieleniu, wygrodzeniu, oznakowaniu czy zapewnieniu dostępu dla osób postronnych lub zainteresowanych zwiedzających. Wydaje się, że obecna izolacja obiektu wśród zabudowań i placu firmy do pewnego stopnia chroni go przed dewastacją.

Gmina, jako właściciel zabytku, musi rozwiązać kluczową kwestię formalną istotną dla zabytku - uzyskać prawny dostęp do swojej nieruchomości w drodze odpowiedniej służebności. Treść wynegocjowanej lub uzyskanej na drodze postępowania sądowego służebności, przesądzi o przyszłym dostępie do nieruchomości - zarówno przez właściciela, jak i osoby trzecie.

Po uzyskaniu kompleksowych wytycznych od WKZ (...) możliwe będzie zaplanowanie inwestycji polegającej na zabezpieczeniu obiektu - zlecenie wykonania projektu konserwatorskiego, uzyskanie wszelkich pozwoleń, sporządzenie kosztorysów i zaplanowanie zadania w budżecie Gminy”.

NIK nie podziela ww. wyjaśnień, bowiem od chwili zakupu działek, na których posadowiony jest zabytek, tj. od 27 grudnia 2018 r., Gmina mogła podjąć, opisane w złożonych wyjaśnieniach, niezbędne działania w tym zakresie.

(akta kontroli str. 40-61, 65-70, 87-91, 131-175, 682-712)

OCENA CZĄSTKOWA

NIK ocenia pozytywnie podejmowanie przez Gminę działań w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami techniki znajdującymi się na terenie Miasta, w szczególności określanie zasad ich ochrony w Studium i w poszczególnych częściach mpzp, a także działania w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytkach techniki znajdujących się na jej terenie oraz podejmowanie działań mających na celu wspomaganie ochrony zabytku Kopalni Kruszczu i jej atrybutów wpisanych na listę światowego dziedzictwa UNESCO poprzez m.in. współpracę z Zespołem koordynującym oraz Interesariuszami obiektu przy realizacji Planu Zarządzania tym obiektem.

Gmina należycie popularyzowała i upowszechniała wiedzę o zabytkach techniki znajdujących się na jej terenie.

NIK ocenia negatywnie natomiast nieprzedłożenie Radzie Miasta projektu gminnego programu opieki nad zabytkami oraz niepodejmowanie działań w celu utrzymania w należytym stanie technicznym i estetycznym zabytku Ruin Świetlika „Karlik”, którego Gmina była właścicielem.

OBSZAR

3. Finansowanie ochrony i opieki nad zabytkami techniki

Opis stanu faktycznego

3.1 W latach 2018 – 2021 (30 czerwca) Gmina zaplanowała wydatkowanie na działania związane z zabytkami, w tym na ochronę i opiekę nad zabytkami, ogółem kwotę 3 242 tys. zł, w tym w poszczególnych latach: 1 226 tys. zł, 474 tys. zł, 825 tys. zł i 717 tys. zł.

Zaplanowano nakłady na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami (w dziale 921 Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego, w rozdziale 92120) w kwocie ogółem 401 tys. zł, w tym w 2018 r. w ramach dotacji celowych z budżetu na finansowanie lub dofinansowanie prac remontowych i konserwatorskich obiektów zabytkowych w wysokości 63 tys. zł i na zakup usług remontowych w wysokości 13 tys. zł. W 2019 r. nie zaplanowano wydatkowania środków finansowych w ww. zakresie, natomiast w 2020 r. zaplanowano wydatkowanie kwoty w wysokości 150 tys. zł (dotacje) i w 2021 r. kwoty w wysokości 150 tys. zł (dotacje) i kwoty 25 tys. zł (usługi remontowe). Zaplanowane w tym dziale środki finansowe nie dotyczyły ochrony i opieki nad zabytkami techniki.

W innych działach klasyfikacji budżetowej na działania związane z ochroną i opieką nad zabytkami zaplanowano:

- w dziale 630 turystyka, w ramach dotacji celowych na dofinansowanie zadań własnych Gminy zleconych do realizacji stowarzyszeniom, zaplanowano kwoty w wysokości: 200 tys. zł [2018 r.], 100 tys. zł [2019 r.], 10 tys. zł [2020 r.], ww. środki finansowe zaplanowano na realizację zadań związanych z zabytkami techniki;
- w dziale 900 Gospodarka komunalna i ochrona środowiska, rozdział 90004 Utrzymanie zieleni w miastach i gminach na zakup materiałów i wyposażenia, zaplanowano kwoty w wysokości: 26 tys. zł [2018 r.], 16 tys. zł [2019 r.], 14 tys. zł [2020 r.] i 17 tys. zł [2021 r.];
- w dziale 900 Gospodarka komunalna i ochrona środowiska, rozdział 90004 Utrzymanie zieleni w miastach i gminach na zakup usług pozostałych, zaplanowano kwoty w wysokości: 924 tys. zł [2018 r.], 353 tys. zł [2019 r.], 651 tys. zł [2020 r.] i 525 tys. zł [2021 r.];
- w dziale 900 Gospodarka komunalna i ochrona środowiska, rozdział 90004 Utrzymanie zieleni w miastach i gminach na zakup usług remontowych, zaplanowano kwotę w wysokości 5 tys. zł [2019 r.].

(akta kontroli str.7, 300-406)

3.2 W ww. okresie Gmina wydatkowała na działania związane z zabytkami, w tym na utrzymanie lub poprawę stanu zachowania obiektów zabytkowych ogółem kwotę 2 295 tys. zł, co stanowiło 71 % zaplanowanych środków finansowych, w tym w poszczególnych latach kwoty w wysokości: 1 199 tys. zł [98% planu], 408 tys. zł [86% planu], 588 tys. zł [71% planu] i 100 tys. zł [14% planu].

W ramach rozdziału 92120 ochrona zabytków i opieka nad zabytkami, Gmina nie poniosła żadnych nakładów. Natomiast z rozdziału 63003, zadania w zakresie upowszechniania turystyki, w ramach dotacji celowych na dofinansowanie zadań własnych Gminy zleconych do realizacji stowarzyszeniom, Gmina wydatkowała w latach 2018–2020 środki w wysokości ogółem 310 tys. zł. Cała ww. kwota została przyznana Stowarzyszeniu Górnśląskich Kolei Wąskotorowych w Bytomiu, w ramach realizacji zadania publicznego w zakresie turystyki i krajoznawstwa na rewitalizację infrastruktury Górnśląskich Kolei Wąskotorowych, z tego:

- w 2018 r. w wysokości 200 tys. zł na naprawę infrastruktury kolejowej, co umożliwiło ruch turystyczny i dojazd do Kopalni Srebra w Tarnowskich Górach;
- w 2019 r. w wysokości 100 tys. zł na remont jednego przejazdu kolejowo – drogowego i remont 100 mb toru przy ul. Fabrycznej w Tarnowskich Górach;

- w 2020 r. w wysokości 10 tys. zł na przeglądy taboru, wycinka skrajni, uzupełnienie oznakowania na przejazdach drogowo kolejowych w Tarnowskich Górach.

Realizacja wszystkich ww. zadań została rozliczona przez Gminę na podstawie złożonych sprawozdań, do których w formie załączników była dołączona m.in. dokumentacja zdjęciowa.

(akta kontroli str.7, 300-301, 302-406, 407-458)

- 3.3 W Gminie przyjęto²⁵ zasady i tryb postępowania o udzielenie, rozliczenie oraz kontroli wykorzystania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, niestanowiących własności Gminy. Burmistrz wyjaśnił, że: *Obecnie procedowany jest projekt zmiany tych uchwał na nową, z rozszerzonymi i doprecyzowanymi kryteriami udzielania dotacji.*

W okresie objętym kontrolą do Gminy nie wpłynęły wnioski o udzielenie dotacji na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytkach techniki wpisanych do rejestru zabytków WKZ.

(akta kontroli str.119-122)

- 3.4 Gmina zawarła trzy umowy o udzielenie dotacji na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytkach techniki wpisanych do rejestru zabytków na łączną kwotę 310,0 tys. zł, co opisano wyżej w pkt 3.2.

(akta kontroli str.119-122, 459-479)

- 3.5 Gmina nie pozyskała środków zewnętrznych na prace konserwatorskie, restauratorskie oraz roboty budowlane dotyczące zabytków techniki.

Gmina nie ubiegała się o udzielenie dotacji w tym zakresie od Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego i od WKZ.

(akta kontroli str.480-681)

- 3.6 W latach 2018 – 2021 (I półrocze) Gmina poniosła nakłady na działania promocyjne (reklamowe) w celu popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytkach techniki oraz ich znaczeniu dla historii i kultury ogółem w wysokości 232 tys. zł, w tym odpowiednio: 28 tys. zł, 101 tys. zł, 83 tys. zł i 20 tys. zł. Dotyczyły one m.in.:

- zadania publicznego w zakresie turystyki i krajoznawstwa, „Letnie pociągi turystyczne na Górnosląskich Kolejach Wąskotorowych”, emisji ośmiostronicowego dodatku specjalnego Gazety Wyborczej Częstochowa i Katowice, Bielsko-Biała pn. „Barbórka w środku lata – wszystko zaczęło się w Tarnowskich Górach”, usług hostingu strony internetowej <http://unesco.tarnowskiegory.pl> dla zabytku „Kopalnie rud i ołowiu, srebra i cynku wraz z systemem gospodarowania wodami podziemnymi w Tarnowskich Górach”, zadania publicznego z zakresu kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego „Święto pary w zabytkowej Kopalni Srebra”, zadania publicznego w zakresie turystyki i krajoznawstwa „Srebrny pociąg” Górnosląskich Kolei Wąskotorowych²⁶, reklamy miasta Tarnowskie Góry „Kierunek południe”, akcji promocyjnej „1526 – UNESCO dla wszystkich Tarnogórzan” - zakupu 810 biletów do Zabytkowej Kopalni Srebra

²⁵ Uchwałą Rady Miejskiej z 21 maja 2008 r. (XXVI/273/2008) zmienioną uchwałą z 29 grudnia 2011 r. (XVIII/245/2011).

²⁶ Przejazd ze stacji Bytom Wąskotorowy, do przystanku Tarnowskie Góry Kopalnia Srebra i zwiedzanie Kopalni Srebra.

i 810 biletów do Sztolni Czarnego Pstrąga dla mieszkańców Tarnowskich Gór.

(akta kontroli str. 237-245, 292-299, 713-892)

Stwierdzone
nieprawidłowości

W działalności kontrolowanej jednostki, w przedstawionym wyżej zakresie nie stwierdzono nieprawidłowości.

OCENA CZĄSTKOWA

Najwyższa Izba Kontroli ocenia pozytywnie działalność kontrolowanej jednostki w badanym obszarze.

OBSZAR

4. Porozumienie z Wojewodą Śląskim ze szczególnym uwzględnieniem nadzoru konserwatorskiego sprawowanego nad zabytkami techniki

Opis stanu
faktycznego

4.1 W okresie objętym kontrolą Gmina nie zawarła porozumienia z Wojewodą Śląskim na podstawie art. 96 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków w sprawie przejęcia niektórych zadań z zakresu ochrony zabytków sprawowanej przez Wojewodę.

(akta kontroli str. 120, 122)

Stwierdzone
nieprawidłowości

W działalności kontrolowanej jednostki, w przedstawionym wyżej zakresie nie stwierdzono nieprawidłowości.

OCENA CZĄSTKOWA

NIK odstępuje od oceny niniejszego obszaru.

IV. Wnioski

W związku ze stwierdzonymi nieprawidłowościami, Najwyższa Izba Kontroli, na podstawie art. 53 ust. 1 pkt 5 ustawy o NIK, przedstawia następujące wnioski:

Wnioski

1. Przedłożenie projektu gminnego programu opieki nad zabytkami Radzie Miasta, celem uchwalenia.
2. Podjęcie skutecznych działań mających na celu należytą ochronę zabytku Ruin Świetlika „Karlik”.

V. Pozostałe informacje i pouczenia

Wystąpienie pokontrolne zostało sporządzone w dwóch egzemplarzach; jeden dla kierownika jednostki kontrolowanej, drugi do akt kontroli.

Prawo zgłoszenia
zastrzeżeń

Zgodnie z art. 54 ustawy o NIK, kierownikowi jednostki kontrolowanej przysługuje prawo zgłoszenia na piśmie umotywowanych zastrzeżeń do wystąpienia pokontrolnego, w terminie 21 dni od dnia jego przekazania. Zastrzeżenia zgłasza się do Dyrektora Delegatury NIK w Katowicach. Prawo zgłaszania zastrzeżeń, zgodnie z art. 61b ust. 2 ustawy o NIK, nie przysługuje do wystąpienia pokontrolnego zmienionego zgodnie z treścią uchwały w sprawie zastrzeżeń.

Obowiązek
poinformowania
NIK o sposobie
wykonania wniosków

Zgodnie z art. 62 ustawy o NIK, należy poinformować Najwyższą Izbę Kontroli, w terminie 21 dni od otrzymania wystąpienia pokontrolnego, o sposobie wykonania wniosków pokontrolnych oraz o podjętych działaniach lub przyczynach niepodjęcia tych działań.

W przypadku wniesienia zastrzeżeń do wystąpienia pokontrolnego, termin przedstawienia informacji liczy się od dnia otrzymania uchwały o oddaleniu zastrzeżeń w całości lub zmienionego wystąpienia pokontrolnego.

Katowice, dnia 29 października 2021 r.

Kontroler
Wiesław Pietrzyk
Specjalista kontroli państwowej

Najwyższa Izba Kontroli
Delegatura w Katowicach

.....